

Mələkxanım Rəhimova
Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası
Akademiyasının elmi katibi,
Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsinin
“İnsan hüquqları və informasiya hüququ” UNESCO
kafedrasının müəllimi (melek.rahimovaff@gmail.com)

DAVAMLİ İNKİŞAF SFERASINDA LAYİQLİ HƏYAT HÜQUQUNUN HÜQUQİ ƏSASLARI VƏ UNİVERSAL STANDARTLARI

Müasir dövrdə davamlı inkişaf çərçivəsində indiki nəsillərin tələbatlarının gələcək nəslin mənafeyinə zərər vurmadaan ödənilməsi durur ki, bu da özünün üç istinad nöqtəsi ilə xarakterizə olunur. Davamlı sosiallıq adını almış ən mühüm sütunlardan biri insanların layiqli həyat səviyyəsinin təmin olunmasında ən başlıca yerlərdən birini tutur. Cəmiyyət davamlı sosiallıq çərçivəsində insanların əsas sosial hüquqlarını təmin etməklə onların rifahının yüksəldilməsinə nail ola bilər. Məqalədə Minilliyin inkişaf məqsədləri qismində planlaşdırılan sektorların inkişaf mərhələləri və hüquqi əsaslarının əks olunduğu mənbələr araşdırılmış, on yeddi məqsəddən on birinin sosial hüquq qismində təhlili aparılmış, bu barədə tədqiqatçıların fikirlərinə yer verilmişdir. Müəllif tərəfindən davamlı inkişafa nail olmağın ən başlıca şərti kimi sosial mənafeyin təminatı fikri irəli sürülmüş, bu məqsədin digər iki (iqtisadi və ekoloji) məqsədlərə gedən yolun da başlıca şərti olduğu müdafiə olunmuş, bu istiqamətdə təkliflər səsləndirilmişdir.

***Açar sözlər:** davamlı inkişaf, minilliyin inkişaf məqsədləri, mütləq yoxsulluq, sosial davamlılıq, aqlıq, yoxsulluq, səhiyyə, təhsil.*

Müasir ədəbiyyatlarda davamlı inkişaf konsepsiyasının anlayışı barədə vahid tərif yoxdur. Müxtəlif tədqiqatçıların buna fərqli müstəvidə yanaşmasına baxmayaraq, qəbul edilmiş ən ağılabatan tərif belədir: davamlı inkişaf indiki nəsillərin tələbatının maksimum səviyyədə ödənilməsidir ki, bu da gələcək nəsillərin mənafeələrinə zərər vurmamalıdır. Çünki onu zərər vurmadaan, tükətmədən, aşındırmadaan gələcək nəsillərə ötürmək bu günün tələbatıdır. Başqa sözlə “Təbiət miras deyil, gələcək nəsillərin əmanətidir!” [10]. Fikrimizcə, Davamlı İnkişaf bəşəriyyətin ən ideal formada mühafizə edilərək, uzun müddət varlığını qorumaq üçün bütün vasitələrdən istifadə etmək fəaliyyətidir.

V.A.Kaptyuqanın fikrincə, davamlı insan konsepsiyası, bəşəriyyətin idraklı şəkildə balanslaşdırılmış sosial-iqtisadi inkişafına və ətraf mühitin qorunmasına nail olmaq, həmçinin həm texnoloji proses, həm də istehlakın səmərələşdirilməsi yolu ilə inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında iqtisadi dispariteti kəskin şəkildə azaltmaqdan ibarətdir [11]. N.N. Moiseyev isə qeyd edir ki, davamlı inkişafı, biosfer və cəmiyyətin tarazlıq vəziyyətinə keçmə vəziyyətini təmin edən fəaliyyətə qəsd edən cəmiyyət strategiyasının işlənməsi və həyata keçirilməsi kimi başa düşmək lazımdır. Bəşəriyyətin gələcəyi yalnız stabil bioloji dövriyyənin mühafizəsi şəraitində qarantıya altına alın bilər. Məhz dövretmələrin stabilliyi biosferin tarazlıq vəziyyəti deməkdir. Akademik A.D.Ursul’a görə isə davamlı inkişaf, ətraf mühiti dağıtmadaan, fasiləsiz ictimai tərəqqini təmin edən, idarə olunan, dəstəklənən və nizamlanan inkişaf strategiyasıdır [11]. Davamlı inkişaf konsepsiyasının yaranma tarixi 5 əsas mərhələdən ibarətdir: 1) XX əsrin 50-60-cı illəri; 2) XX əsrin 60-80-illəri; 3) XX əsrin 80-2000-ci illər; 4) 2000-2015 illər; 5) 2015-2030 illər.

Birinci mərhələni əhatə edən XX əsrin 50-60-cı illəri iqtisadi inkişaf və ətraf mühit arasında böhranla müşayiət olunurdu. Biz bu mərhələdə bəşəriyyətin mühafizəsi üçün əhəmiyyətli addımlara rast gəlinmir. Bu dövr gələcəkdə yaranacaq davamlı inkişaf məqsədləri çərçivəsində yalnız bir neçə Konfransın keçirilməsi ilə kifayətlənmişdir: Təbiəti mühafizə sahəsində ilk beynəlxalq konfrans “Dünyanın böyük şəhərlərində havanın çirkləndirilməsinin tütükdən ölüm hallarının artmasının nəticəsi kimi” adını alaraq 1955-ci ildə keçirilmişdir. Növbəti addımlar kimi, 1962-ci ildə isə Reyçel Karsonun “Səssiz bahar” adlı kitabı nəşr edilir ki, kitabda ilk dəfə kənd təsərrüfatında istifadə olunan sintetik pestisidlərin törətdiyi təhlükə haqqında danışılırdı. Bu kitab ABŞ və digər ölkələrdə ekoloji hərəkatın genişlənməsinə əhəmiyyətli təkan vermişdir. Birinci mərhələ çərçivəsində növbəti addım olaraq 18 dekabr 1962-ci ildə BMT Baş Assambleyasının “İqtisadi İnkişaf və təbiətin mühafizəsi”

adlı qətnaməsinin qəbul edilməsi olmuşdur. Qətnamədə İqtisadi inkişafın ətraf mühitə vurduğu zərərlər qeyd edilirdi.

İkinci mərhələ isə Texniki və intellektual tərəqqinin ekoloji böhrana səbəb olduğu XX əsrin 60-80-ci illərini əhatə edir. Bu mərhələdə Roma klubunun üzvlərinin əməyi xüsusilə qeyd edilməlidir. Bu klub ətraf mühitin mühafizəsi sferasında ilk beynəlxalq təşkilat kimi 1968-ci ildə Aurelio Peççei tərəfindən insan təbiətin harmoniyasına nəzarət məqsədilə yaradılmışdır. Ədəbiyyatlara ilk dəfə “Qlobal problemlər” terminini gətirən təşkilat bu problemlərin həlli istiqamətində də olduqca əhəmiyyətli addımlar atmış, təşkilat üzvləri iki yerə – 1) bədbin və 2) nikbinlərə bölünmüşdülər. Təşkilat çərçivəsində səsləndirilən məruzələr, eləcə də 1971-ci ildə “Dünyanın dinamikası”, 1972-ci ildə “Artım həddi” (Medouz), 1974-cü ildə “Bəşəriyyət iki yol ayrıcında” (M.Messaroviç və E.Pestel) adlı kitablar mövcud böhranların XXI əsrin ortalarında qlobal fəlakətə səbəb olacağını qeyd etmiş, onun həlli yollarını təklif etmiş, 1974-cü ildə üzvi artım konsepsiyasının əsasını qoyan “İnsanlığın iki yol ayrıcında” adlanan məruzəsi işıq üzü gördü. Məruzələrin davamı olaraq 1976-cı ildə Y.Tinbergen tərəfindən “Beynəlxalq qaydalara (nizama) yenidən baxılması”, 1980-cı ildə A.Peççeyinin tərəfindən “İnsani keyfiyyətlər” adlı məruzələr də səsləndirilmişdir.

Bu mərhələdə SSRİ-də isə vəziyyət nisbətən gərgin olaraq qalırdı. “Artımın həddi”-nə kəskin tənqidi yanaşan İ.V.Stalin 1938-ci ildə insan təsiri altında təbiətin dəyişməsinə inkar edən “dialektik və tarixi materializmə dair” məqaləsini dərc etdirmişdi.

II Dünya müharibəsindən sonrakı dövrdə xüsusən 70-80-ci illərdə təbiətdəki böhranların dərinləşməsi səbəbindən tədqiqatçılar təbiət-cəmiyyət münasibətlərini xüsusilə diqqət mərkəzində saxlayır, tez-tez bu barədə çıxışlar səsləndirirdilər. Xüsusən bu mərhələdə 24 oktyabr 1945-ci ildə yaranmış BMT də ətraf mühitlə bağlı böhranları daim diqqət mərkəzində saxlayırdı. Təşkilatın bu sahədə ilk addımı kimi 15-16 iyun 1972-ci ildə Stokholm şəhərində keçirilən konfrans, bu konfransın yekunu olaraq Stokholm Bəyannaməsi və Fəaliyyət Planı qəbul edilmiş, 5 iyun Beynəlxalq ətraf mühitin mühafizəsi günü elan edilmişdir. Konfransda 113 dövlət iştirak etmiş, beynəlxalq və milli səviyyələrdə aktiv ekoloji fəaliyyət başlanılmışdır [12]. 1972-ci ildə BMT-nin Baş Assambleyasının xətti ilə BMT-nin ətraf mühit proqramı tərtib edilmiş, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq qanunvericiliyin inkişafı və təkmilləşdirilməsi məqsədilə YUNEP təşkilatı yaradılmışdır [13]. Daha sonra isə 1990-cı ildə Qrinqis ABŞ, Böyük Britaniya, İsveç, Braziliya və Hindistan tədqiqatçıları tərəfindən hazırlanmış “Qlobal istiləşmə” adlı məqaləni dərc etmişdir.

1980-90-cı illəri əhatə edən üçüncü mərhələdə ilk dəfə olaraq Ümumdünya komissiyası (Brundtland Q.X. komissiyası, 1987 ildə) tərəfindən “Davamlı inkişaf” termini təklif edilərək, “Bizim ümumi gələcəyimiz” adlı qətnamə qəbul edildi. Davamlı inkişaf konsepsiyası çərçivəsində təhlil etdiyimiz sosial komponent də ilk dəfə bu mərhələdə səsləndirilmişdir: “Ölkələr arasında yaşayış səviyyəsində mövcud olan fərqlərin azaldılması, yoxsulluğun aradan qaldırılması müasir dövrdə beynəlxalq ictimaiyyətin ən mühüm vəzifələrindən biridir” və “Davamlı inkişafa nail olmaq üçün həmin prosesə mane olan və zərər verən sənaye kompleksləri bütünlükdə dövlətlər tərəfindən ləğv olunmalı və azaldılmalıdır”.

Üçüncü mərhələdə həmçinin Beynəlxalq davamlı inkişaf institutu (1990) təsis edilmiş və davamlı inkişafa aşağıdakı tərif verilmişdir: “Davamlı inkişaf vahid ətraf mühit, iqtisadi səmərəlilik və xalqların rifahının birliyini ifadə edir” [14]. 1992-ci ildə Rio-de-Janeyroda ətraf mühit və inkişaf üzrə ümumdünya Sammiti keçirilmiş, sammitdə ətraf mühitin mühafizəsi məsələsini dünyanın sosial-iqtisadi inkişafının vacib tərkib hissəsi olduğu qeyd edilmiş, bu fikirlər Davamlı İnkişaf konsepsiyası şəklinə salınmışdır. Sammit çərçivəsində 27 prinsipdən ibarət olan “Rio bəyannaməsi” qəbul edilmişdir.

1992-ci ilin iyununda isə “Ətraf mühit və inkişaf” üzrə BMT konfransı keçirilmiş, konfransın yekunu olaraq insan-cəmiyyət münasibətlərinin tənzimlənməsi istiqamətində aşağıdakı sənəd qəbul edilmişdir: 1) XXI əsrin gündəliyi – Bu Davamlı İnkişafa nail olmaq üçün gələcəyə investisiya qoyuluşu üzrə yeni yanaşmalar tələb edən irihəcmli, incəliklə işlənmiş fəaliyyət planıdır; 2) Meşələrin mühafizəsi prinsipləri – meşə resurslarından rəşional istifadə olunması, meşələrin mühafizəsi və artırılması üzrə qlobal konsensusun əldə edilməsi üzrə 15 prinsipinin qəbulu; 3) BMT-nin iqlim dəyişmələri üzrə çərçivə konvensiyası. Bu məqsəd "atmosferdəki istixana effekti yaranan

qazların konsentrasiyasını stabilləşdirilərək onların iqlim sisteminə təhlükə yaratmayan səviyyəsinə" çatmağı vurğulayan çoxtərəfli saziş; 4) BMT-nin bioloji müxtəliflik haqqında konvensiyası - konvensiya bioloji müxtəlifliyin mühafizəsi, onun komponentlərinin davamlı istifadə olunması, genetik resurslardan birgə, bərabər və ədalətli faydalanmaq prinsiplərinə əsaslanır.

1997-ci ilin dekabrında Yaponiyanın Kioto şəhərində BMT-nin İqlimin Dəyişməsi Üzrə Üçüncü Konfransı keçirilmiş və 171 ölkə tərəfindən Kioto protokolu imzalanmış, 2007-ci ildə qüvvəyə minmişdir [15]. Azərbaycan Respublikası da davamlı inkişaf kontekstində mühüm beynəlxalq proqramlara qoşulmuş, üzərinə götürdüyü öhdəlikləri ölkədaxili siyasətdə vicdanla realizə etmişdir. Azərbaycan Respublikası tərəfindən 1992-ci ildə BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasını imzalanmış, 1995-ci ildə ratifikasiya edilmiş, 2000-ci ildə bu konvensiyaya əlavə olan Kioto protokolu imzalanmışdır. Ölkə ərazisində 1997-ci ildə iqlim dəyişmələri üzrə dövlət komissiyası yaradılmış, iqlim dəyişmələrinin gözlənilən təsirinin azaldılmasına yönəlmiş milli və regional proqramların hazırlanmış, 1998-1999-cu illərdə "İqlim dəyişmələri üzrə birinci milli məlumatlar" layihəsinin I mərhələsi, 2000-ci ildə isə II mərhələsi yerinə yetirilmişdir [16]. 2000-2010 illərini əhatə edən dördüncü mərhələ BMT -nin təşəbbüsü ilə 2000-ci ildə "Minilliyin Forumu" keçirilmişdir. Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinin (MİM) hədəflənən nəticələrə çatmağın ən doğru yolu olduğu qeyd edilmişdir. Bu mərhələdə davamlı inkişafa nail olmaq yolunda əhəmiyyətli addımlar atılmışdır.

26 avqust-4 sentyabr 2002-ci il tarixində Cənubi Afrika Respublikasının Yohannesburq şəhərində Sammit keçirilmişdir. Sammit çərçivəsində 21-ci əsrin Gündəliyinin və Rio-de-Janeyro sammitinin digər yekun sənədlərinin dövlətlər tərəfindən təmin olunması mexanizminin təhlil edilməsi və bu istiqamətdə yeni staretiga planlaşdırmaqdan ibarət idi. Sammit iştirakçıları 5 əsas sahənin - 1) su təchizatı və sanitar şəraitin təmin edilməsi, 2) energetika, 3) səhiyyə, 4) kənd təsərrüfatı və 5) bioloji müxtəlifliyin vacibliyini qeyd etmişlər. 2012-ci ilin iyunda, "Rio +20" yenidən zirvə görüşü keçirilmişdir Rio de Janeyroda keçirilən Ətraf Mühit və İnkişaf üzrə Konfransda da əsas məsələlər qismində "yaşıl" iqtisadiyyat, davamlı inkişaf və yoxsulluğun aradan qaldırılması problemləri müzakirə olunmuşdur. 2015-2030 illəri əhatə edən V mərhələdə isə yeni hədəflərin müəyyən edilməsi ilə xarakterizə olunur. Xüsusən, 2015-ci ilin sentyabrında yeni Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərini qəbul edilmiş, 1 yanvar 2016-cı il tarixində qüvvəyə minmişdir. Bu məqsədlər içində acliğa son qoymaq, insan həyatını dəyişmək və planetimizi qorumaq üçün müvafiq fəaliyyət gündəliyinin əsası qoyulmuşdur. "2030 Qlobal İnkişaf Gündəliyi" 15 il ərzində həyata keçirilmiş Minilliyin İnkişaf Məqsədləri əsasında hazırlanaraq layiqli həyat, sosial müdafiə, layiqli məşğulluq, təhsil, iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə, ətraf mühitin mübarizəsi məsələlərinin tənzimlənməsinə əsaslanır. Konvensiyanın tərəfi kimi Azərbaycan da iqlim dəyişmələrinin gözlənilən təsirinin azaldılmasına yönəlmiş milli və regional proqramların hazırlanması, həyata keçirilməsi və nəşr etdirilərək ictimaiyyətə çatdırılması kimi öhdəliklər götürmüşdür. Konvensiyanın tələblərinə uyğun olaraq 1998-1999-cu illərdə "İqlim dəyişmələri üzrə birinci milli məlumatlar" layihəsinin I mərhələsi, 2000-ci ildə isə II mərhələsi yerinə yetirilmişdir. Layihənin I mərhələsi çərçivəsində respublika ərazisində müasir iqlim dəyişmələrinin tendensiyası müəyyən edilmiş, gözlənilən iqlim dəyişmələrinin ssenariləri (5 ssenari) hazırlanmış, iqlim dəyişikliklərinin neqativ təsirləri nəticəsində baş verə biləcək itkilərin azaldılması üçün milli adaptasiya planı, qlobal istiləşməyə səbəb olan parnik qazlarının milli kadastrı, parnik qazlarının tullantılarının azaldılmasına dair milli fəaliyyət planı hazırlanmışdır. Layihənin II mərhələsində Azərbaycan Respublikasında parnik qazlarının azaldılması üçün texnologiyalara milli tələbat müəyyənləşdirilmiş, iqlim üzərində sistematik müşahidələrin hazırkı vəziyyəti və potensialı qiymətləndirilmişdir. 2016-cı ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən BMT-nin ölkəmizə göstərdiyi dəstəyin əlaqələndirilməsi üçün əsas tərəfdaş kimi fəaliyyət göstərən Dayanıqlı İnkişaf üzrə Milli Əlaqələndirmə Şurasının yaradılmasına dair fərman imzalanmışdır [17]. Milli səviyyədə DİM-ə nail olmaq məqsədilə MAPS (2030 Gündəliyi naminə aktuallaşdırma, sürətləndirmə və siyasətə dəstək) missiyasını həyata keçirərək 2018-ci ildə Dayanıqlı İnkişaf üzrə Bakı Forumunu təqdim etmişdir. Digər məsələlərlə bərabər regional forum DİM-lərin inteqrasiyası və onların icrasını sürətləndirmək məqsədilə fəaliyyətləri müəyyən edən Bakı Prinsiplərinin qəbul edilməsi ilə yekunlaşdırıb. BMT-nin dəstəyi ilə interaktiv tablo, məlumatları vahid şəkildə toplayan, DİM-lərə doğru inkişafı real vaxt rejimində izləyən DİM-lər üzrə Milli Məlumat Portalı istifadəyə

verilib [18]. Tədqiqatçıların fikrincə, davamlı insan inkişafı konsepsiyası çərçivəsində inkişaf 3 təməl prinsip – iqtisadi artım, sosial irəliləyiş və ətraf mühitin dayanıqlılığını təmin edən ekoloji sektorların vəhdəti formasında cərəyan edir. Lakin davamlı inkişaf yalnız bu saydıqlarımızla şərtlənmir. Qeyd edilməlidir ki, sosial, iqtisadi, mədəni, ekoloji, siyasi faktorlar da burada özünü göstərməkdədir.

Davamlı inkişaf çərçivəsində insan rifahına və cəmiyyətin uzunömürlürlüyünə nail olunmasının əsas şərti sosial davamlılığın təmin olunmasından başlayır. Əvvəllər Sosial İnkişaf kimi tanınan Qlobal Təcrübə müasir dövrdə Sosial Davamlılıq və İnküzivlik (SSI) adını alaraq yeni inkişafa mane ola biləcək müvafiq maneələri aradan qaldırmağa yönəlmiş, iqtisadi və sosial imkanlardan kənar qalan insanların bu sahədə hüquqlarının təmin olunması ilə xarakterizə olunur. Sosial davamlılıq – cəmiyyətlərin sağlam, ədalətli, fasiləsiz, bərabər, hərtərəfli şəkildə inkişaf edəcəyi və mövcud olmağa davam edə biləcəyinə əmin olmaqdır. Başqa sözlə sosial cəhətdən davamlı icmalar ədalətli, müxtəlif, əlaqəli və demokratikdir və yaxşı həyat keyfiyyətini təmin edir. Sosial davamlılıq insanların yaşadıkları və işlədikləri yerlərdən nəyə ehtiyacı olduğunu başa düşərək rifahı təşviq edən davamlı uğurlu yerlərin yaradılması prosesidir. Sosial davamlılığın əsas məzmunu hər kəsin yaxşı həyat keyfiyyətindən həzz ala biləcəyi, bərabər imkanlara malik olduğu və bütün sosial tələbatlarının ödənilməsi bir mühtirdir. Müasir dövrdə sosial davamlılıq bir çox tədqiqat qrupları tərəfindən araşdırılır. Lakin onlardan ən məşhurları Davamlı Avropa Araşdırma İnstitutu, Oksford Davamlı İnkişaf İnstitutu, Davamlı Gələcəklər İnstitutu və Sidney Texnologiya Universitetidir. Oksford Davamlı İnkişaf İnstitutunun (OISD) araşdırmalarına görə, sosial davamlılıq – bərabərlik və sağlamlıq kimi ənənəvi sosial siyasət sahələrini iştirak, ehtiyaclar, sosial kapital, iqtisadiyyat, ətraf mühit, xoşbəxtlik, rifah və keyfiyyət anlayışları ilə birləşdirir [19]. Davamlı Avropa Araşdırma İnstitutu isə bu qənaətdədir ki, “sosial davamlılıq, elm adamları tərəfindən davamlı inkişafın müstəqil ölçüsü kimi iqtisadi və ekoloji ölçülər qədər geniş şəkildə tanınmır” [20]. Sosial davamlılıq – bütün insanlar üçün bərabər imkanların yaradılması və köklü sistem bərabərsizliklərinin ləğv edilməsidir. Bu sistem insanların cəmiyyətdə, məişətdə, hətta texnologiyalarda belə tam iştirak etmək imkanlarının artırılmasına yönəlmişdir. Bu mexanizm münaqişə və zorakılıqla mübarizə aparən ölkələrdə sosial birliyin qurulmasına yönəlmişdir, ən başlıca şərti isə iqlim dəyişikliyinə sosial ölçüləri ilə mübarizədir. Bu mexanizm insanların və ətraf mühitin mühafizəsini gücləndirməklə bərabər, sosial və ətraf mühitin idarə edilməsi üzrə ölkənin potensialını artırır və şəffaflıq, hesabatlılıq, ayrı-seçkiliyə yol verməmək və ictimai iştirakçılıq kimi sahələrdə mühüm irəliləyişlərə nail olur [21]. Nobel mükafatı laureatı Amartya Senin fikrincə, sosial davamlılığın beş ölçüsü var. Bunlar biznesin və ya layihənin sosial cəhətdən davamlı olub-olmadığını müəyyən edərkən nəzərə alınmalı olan amillərdir: 1) Kapital, 2) Müxtəliflik, 3) Sosial birlik, 4) Həyat keyfiyyəti, 5) Demokratiya və idarəçilik. Həyat keyfiyyəti – çox geniş mövzudur və özündə əlverişli mənzil, fiziki və zehni tibbi dəstək, təhsil, məşğulluq, təhlükəsizlik və digər sahələri özündə birləşdirir. Bərabərlik – sosial cəhətdən davamlı cəmiyyətin ədaləti və bərabər imkanları təşviq etdiyini nəzərə alaraq, gender məşğulluğunun aradan qaldırılmasının tələb edir. [22]. Bərabərlik müəyyən qruplar üçün çatışmazlıqların azaldılması və ya bu qrupların həyatlarına daha çox nəzarət edə bilmələri üçün maneələrinin təmin olunmasıdır. Müxtəlif insan qruplarının bir çox müxtəlif qruplarından ehtiyacların tapılması, bu tələblərin qiymətləndirilməsi və təhsilin təmin edilməsi və s. sahələrdə özünü göstərir. Demokratiya - cmanın büdcəsi və resurslarının davamlılıq proqramlarını davam etdirmək və adekvat olmasını təmin etmək üçün düzgün və ədalətli idarəetmə sistemi tələb olunur. Sosial birlik cəmiyyətin hər bir qrupunun iştirakını təmin edir [23]. BMT-nin Qlobal Sazişində insan hüquqlarının sosial davamlılığın ən əsas göstəricilərindən biri olduğu qeyd edilir.

Layiqli həyat hüququ kontekstindən araşdırdığımız davamlı inkişafın sosial komponenti bütünlükdə sosial və mədəni sistemlərin sabitliyini qorumağa yönəlmişdir. Bu yanaşmanın mühüm cəhəti insanların tələbatlarının layiq olduqları səviyyədə ödənilməsindən ibarətdir. Faydaların ədalətli bölüşdürülməsi istiqamətində həyata keçirilən sosial kontekst insan yönümlü olaraq qlobal miqyasda mədəni kapitalın və müxtəlifliyin qorunub saxlanmasını, eləcə də qeyri-dominant mədəniyyətlərdə olan davamlı inkişaf təcrübələrinin istifadəsini hədəfləyir. Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri bütün kasıb, zəngin və orta inkişaf etmiş ölkələr üçün fəaliyyətə çağırışdır. Təbii ki, bunlar da rifahı yaxşılaşdırmaq və planetimizi qorumaq məqsədi daşıyır. Dövlətlər başa düşürlər ki, yoxsulluğun aradan qaldırılması səyləri iqtisadi artımın artırılması və təhsil, səhiyyə, sosial müdafiə və məşğulluq, eləcə də iqlim

dəyişikliyi ilə mübarizə və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində bir sıra problemlərin həlli istiqamətində mühüm nəticələrə səbəb olacaqdır [24]. Gəlin bu məqsədləri ayrılıqda araşdıraq. Bəzi müəlliflərin fikrincə, BMT-nin 17 DİM-dən 11-i sosial sütunlarla bağlıdır. Ona görə də sosial davamlılığın BMT-nin DİM-lərinə nail olunmasında mühüm rolu var. Fikrimizə isə, davamlı inkişafa layiqli həyat hüququ kontekstindən yanaşıldıqda yalnız aşağıdakı sosial yönümlü məqsədlərin təhlili məqsədəuyğundur:

- 1) I məqsəd – Yoxsulluğa son;
- 2) II məqsəd – Aclığa son;
- 3) III məqsəd – Yaxşı səhiyyə və rifah;
- 4) IV məqsəd – Keyfiyyətli təhsil;
- 5) VI məqsəd – Təmiz su və sanitariya;
- 6) VII məqsəd – Sərfəli və təmiz enerji;
- 7) VIII məqsəd – Layiqli əmək və iqtisadi artım.

İndiki şəraitdə bu məqsədlərin nə üçün bu qədər vacib olduğunu vurğulamaq ən əsas məsələlərdəndir.

Birinci məqsəd olan yoxsulluğun bütün formalarına son qoyulmasının minilliyin inkişaf məqsədləri sırasına daxil edilməsinin müxtəlif səbəbləri vardır: işsizlik, sosial təcrid, müəyyən ölkələrin əhalisinin təbii fəlakətlərə, xəstəliklərə və insanların məhsuldar həyat sürməsinə mane olan digər hadisələrə qarşı həssaslığının yüksək səviyyəsinin mövcud olması və s. Müəlliflərin fikrincə, yoxsulluq dedikdə, sadəcə dolanışığın dayanıqlılığını təmin etmək üçün tələb olunan gəlir və resursların olmaması deyil, həm də aclıq və zəif qidalanma, təhsilə və digər əsas xidmətlərə çıxışın məhdud olması, sosial ayrı-seçkilik və təcrid olunma, eləcə də qərarların qəbul edilməsində iştirak edə bilməmə formalarında təzahür edir. Bu istiqamətdə davamlı inkişaf 2030-cu ilə qədər yoxsulluğun bütün formalarının aradan qaldırılması məqsədi güdür. Belə ki, 700 milyondan çox insan hələ də ifrat yoxsulluq şəraitində yaşayır və sağlamlıq, təhsil, su və kanalizasiyaya çıxış kimi əsas ehtiyaclarını ödəmək üçün mübarizə aparır. Cənubi Asiya və Sub-Sahara Afrikası əhalisinin böyük əksəriyyəti gündə 1,90 ABŞ dollarından az qazanır. Bu insanlar bütün dünyada ifrat yoxsulluq şəraitində yaşayan insanların ümumi sayının təxminən 70 faizini təşkil edir. Hindistan, İndoneziya, Çin və Nigeriya da daxil olmaqla aşağı-orta gəlirli ölkələrin əhalisi yaşayan insanların ümumi sayının təxminən yarısını təşkil edir. Lakin bu fenomen inkişaf etmiş ölkələrə də təsir edir. Hazırda dünyanın ən zəngin ölkələrində 30 milyondan çox uşaq yoxsulluq həddində yaşayır [25].

Hədəflər sırasında yoxsul və digər həssas dünya əhalisinin böyük hissəsini əhatə etmək istiqamətində – milli anlayışlara uyğun olaraq yoxsulluğun hər hansı forması ilə üzləşən bütün insanların xüsusi payını 2030-cu ilədək ən azı iki dəfə azaltmaq, hamı üçün milli səviyyədə məqsədəuyğun sosial müdafiə sistemlərini və sosial təminatın minimum səviyyələrini təmin etmək, həssas əhali qruplarının iqtisadi resurslara bərabər çıxış hüquqlarına, habelə əsas xidmətlərə, torpaq və əmlak formaları üzərində mülkiyyət və nəzarətə, miras, təbii resurslar, müvafiq yeni texnologiyalar və maliyyə xidmətlərinə, o cümlədən mikro-maliyyə xidmətlərinə bərabər çıxış imkanlarına malik olmalarını təmin etmək, yoxsul və həssas qrupları möhkəmləndirmək, onların iqlimlə bağlı hadisələrə, fors-major hallara qarşı davamsızlığı azaltmaq, dünya ölkələrini adekvat resurslarla təmin etmək məqsədilə əməkdaşlığın genişləndirilməsi, maliyyə vəsaitlərinin daha sürətli cəlb olunmasına yönələn möhkəm əsaslı siyasi çərçivələr yaratmaq. Davamlı inkişaf məqsədinin müəllifləri hesab edir ki, yoxsulluğun aradan qaldırılması rifahdır, çünki, bütün insanlar bir-birinə bağlıdır. Artan bərabərsizlik isə iqtisadiyyata ziyan vurur, böyüyür, cəmiyyətin birliyini pozur, siyasi və sosial gərginliyi artırır, bəzi hallarda isə qeyri-sabitliyə və münafiqliyə səbəb olur [25].

Müəlliflər üçün ərzaq təhlükəsizliyinə nail olmaqla qidalanmanın yaxşılaşdırılması və dayanıqlı kənd təsərrüfatının inkişafı istiqamətində davamlı inkişafa nail olmaq ikinci məqsəd olaraq aclığa son məqsədini qəbul etdilər. Onların fikrincə, aclığa son qoymaqla iqtisadiyyat, səhiyyə, təhsilə fayda vermək və bərabərliyi təşviq etmək mümkündür. Aclığın qarşısının alınması aqrar inkişafa dəstəklə yanaşı, hər kəs üçün qidalı elementləri ilə zəngin ərzağın təmin edilməsi və layiqli gəlir yaradılmasıdır. Təbii ki, bunun da bir çox vacib səbəbləri var: qeyri-kafi qidalanma, aclıq səbəbiylə insanların iş qabiliyyətini azalması və onların xəstəliklərə qarşı həssaslığı və s. Statistika görə dünyada təxminən

800 milyon insan aclıqdan əziyyət çəkir və əksəriyyəti bunlardan inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yaşayır [25].

Cəmiyyətdə qida çatışmazlığının səbəbləri isə müxtəlif cür qiymətləndirilir: Məsələn, kəskin iqlim şəraiti, müharibələr, terror aktları, ölkələrdəki qeyri-sabitlik, kənd təsərrüfatında mövcud böhran, yığım zamanı qida itkiləri, həşəratların əkinlərə ziyan vurması və s. Bu istiqamətdə hədəflər planına əhalinin həssas qruplarının il boyu təhlükəsiz, qidalı elementlərlə zəngin və yetərli miqdarda ərzağa çıxışını təmin etmək, zəif qidalanmanın bütün formalarına son qoymaq, yeniyetmə qızların, hamilə və ya süd verən qadınların və yaşlı insanların qidalanma ilə bağlı ehtiyaclarını təmin etmək, 5 yaşadək uşaqlarda bəstəboyluq və ariqliq halları ilə bağlı beynəlxalq səviyyədə razılaşdırılmış hədəflərə çatmaq, kənd təsərrüfatının istehsal potensialını artırmaq, təsərrüfatdankənar məşğulluğa təhlükəsiz və bərabərhüquqlu çıxış imkanının təmin etmək, ailə təsərrüfatlarının, heyvandarlıqla və balıqçılıqla məşğul olan əhalinin gəlirlərini ikiqat artırmaq, dayanıqlı ərzaq istehsalı sistemlərini təmin etmək, ekosistemlərin qorunub saxlanmasına kömək etmək, iqlim dəyişikliyinə, kəskin hava şəraitinə, quraqlığa, daşqınlara və digər təbii fəlakətlərə uyğunlaşma potensialını gücləndirmək, torpağın keyfiyyətini tədricən artıran dayanıqlı kənd təsərrüfatı təcrübələrini tətbiq etmək, bitkilərin və heyvanların genetik müxtəlifliyini qorumaq ərzaq malları bazarını nəzarətdə saxlamaq və s. daxildir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Davamlı İnkişaf Qrupunun icraçı üzvü olan Dünya Qida Proqramı çərçivəsində sosial təhlükəsizlik proqramlarının təşviqi, qida təhlükəsizliyinin təmin olunması, aclığın aradan qaldırılması, fəvqəladə hallara hazırlıq və cavab tədbirləri üçün şəraitin yaradılması, təchizat zəncirlərinin və logistikanın idarə edilməsi və iqlim dəyişikliyinə qarşı davamlılığın gücləndirilməsi kimi texniki yardım və inkişaf fəaliyyətlər həyata keçirir. Bu proqram münaqişə bölgələrinə ərzaq yardımını göstərmək, ərzaqdan müharibə və münaqişə silahı kimi istifadənin qarşısını almaq istiqamətindəki fəaliyyətinə görə sülh üzrə Nobel mükafatına layiq görülmüşdür [26].

Müəlliflər sağlam həyatı təmin etmək, rifahı təşviq etmək, firavan cəmiyyət yaratmaq, insanların sağlamlığını qorumaq, əhalinin bütün təbəqəsinin sağlamlıq standartlarının təmin olunması üçün üçüncü məqsəd olaraq Yaxşı səhiyyə və rifah məqsədini konsepsiyaya daxil edirlər. Təbii ki, bunun da təkzibolunmaz səbəblər vardır. Əsaslar sırasında uşaq ölümləri, doğum zamanı ana ölümləri, yoluxucu xəstəliklərin, insan səhhətinə güclü zərər vuran mikrob və infeksiyaların mövcudluğu, İİV/QİÇS kimi xəstəliklərin çoxalması və s. göstərilə bilər. İnkişaf məqsədləri çərçivəsində əhəmiyyətli irəliləyişlər əldə olunmuş, 1990-cı ildən bəri ana ölümü demək olar ki, 50 faiz azalmış, 2000-ci ildən bəri qızılca peyvəndi xəstəlikdən təxminən 15,6 milyon ölümün qarşısını almış, 2014-cü ilin sonuna 13,6 milyon insanın antiretrovirus terapiyaya çıxışı təmin olunmuşdur [25]. İnsanların sağlam yaşayışını təmin etmək və rifah halını yaxşılaşdırmaqdan məqsədlilə qarşıya qoyulan hədəflər aşağıdakılardır: dünyada ana ölümü, neonatal ölüm, kimyəvi zəhərlənmələrlə əlaqədar ölüm hallarının azaldılması, 5 yaşadək uşaqların qarşısı alına bilən ölüm hallarına son qoyulması, yoluxucu xəstəliklərlə mübarizə aparılması, epidemiyalara son qoyulması, psixi sağlamlığı və ümumi rifahın təşviq edilməsi, profilaktika və müalicələrin gücləndirilməsi, narkotik vasitələrin, psixotrop və zərərli maddələrin istifadəsinin qarşısını alınması və bu sahədə intensiv müalicələr aparılması, yol-qəza hadisələri zamanı ölüm və xəsarət hallarını yarıya endirilməsi, insanların cinsi və reproduktiv səhiyyə, ailə planlaşdırması, məlumat və maarifləndirmə ilə bağlı xidmətlərə çıxışının təmin edilməsi, reproduktiv sağlamlığın milli strategiya və proqramlarının hazırlanması, keyfiyyətli səhiyyə xidmətlərinə, təhlükəsiz, effektiv və xərc baxımından münasib olan zəruri dərman preparatlarının və peyvəndlərin əldə etməsinin asanlaşdırılması və s.

“Əqli mülkiyyət hüquqlarının ticarətlə əlaqəli aspektləri üzrə Saziş (TRIPS) və İctimai Səhiyyə haqqında” Doha Bəyannaməsinə uyğun olaraq, yoluxucu və qeyri-yoluxucu xəstəliklərə qarşı peyvənd və dərmanların hazırlanması, onlara çıxışın təmin edilməsi, elmi tədqiqatların aparılması və s. müəyyən edilmişdir [27].

Dördüncü məqsəd olaraq – Keyfiyyətli təhsilin təmin olunması vurğulanır ki, bu da davamlı inkişaf məqsədlərinə nail olmağın ən birinci şərti hesab edilir. Tolerantlığın artırılması, bərabərsizliyin azaldılmasına, sülhsevər cəmiyyətlərin formalaşmasına, gender bərabərsizliyinin aradan qaldırılmasına nail olunmasının ən əsas vasitələrindən biri inklüziv və keyfiyyətli təhsilin təmin edilməsidir. Bu sahədə də mühüm irəliləyişlər əldə olunmuş, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ibtidai təhsilə qəbul 91 faizə çatmışdır. YUNESKO-nun Beynəlxalq Statistika İnstitutunun məlumatına görə, 2000-ci ildən

2012-ci ilədək faiz payı uşaqların məktəbdənkənarlıq nisbətləri Saharalı Afrikada 40 faizdən 22 faizə, Cənubi Asiyada isə 20 faizdən 6 faizə düşmüşdür [25].

Layiqli həyat səviyyəsinin ən başlıca elementlərindən biri olan inklüziv və keyfiyyətli təhsilin təmin edilməsi və ömür boyu təhsilin təşviq edilməsi istiqamətində qəbul edilən məqsəddə isə aşağıdakı nəticələr hədəflənmişdir:

- insanların, o cümlədən əhalinin həssas qrupları, əlillər, aborijen xalqların nümayəndələri və həssas qruplardan olan uşaqlar üçün təhsilin bütün səviyyəsinə çıxış imkanlarının genişləndirilməsi,
- qız və qadınların məktəblərdə qeydiyyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, qız və oğlanlar arasında ibtidai təhsildə bərabərliyə nail olunması,
- erkən uşaq inkişafı, qayğı və məktəbəqədər təhsilə çıxış imkanlarının genişləndirilməsi, şagirdlər arasında pulsuz, bərabər və keyfiyyətli ibtidai və orta təhsil pillələrini bitirməsinin təmin edilməsi,
- hər kəs üçün maliyyə baxımından münasib və keyfiyyətli texniki, peşə, ali təhsilə bərabər çıxış imkanlarının təmin edilməsi,
- məşğulluq, layiqli iş imkanları və sahibkarlıq fəaliyyəti üçün müvafiq bacarıqlara, texniki və peşə vərdişlərinə malik olan yetkin insanların sayının artırılması,
- təhsil sektorunda gender əsaslı bərabərsizliyin aradan qaldırılması,
- sülh və qeyri-zorakılığın təşviq edilməsi, dünya vətəndaşlığı konsepsiyası və mədəni müxtəliflik dəyərlərinin başa düşülməsi, mədəniyyətin dayanıqlı inkişafa töhfəsi sahələrində maarifləndirmə işlərinin aparılması,
- davamlı inkişafı təşviq etmək üçün zəruri bilik və vərdişlərə yiyələnmənin təmin edilməsi,
- inklüziv və effektiv təlim mühitini təmin edən təhsil müəssisələrinin qurulması və təkmilləşdirilməsi,
- inkişaf etməkdə olan dövlətlər və Afrika ölkələri üçün inkişaf etmiş və ya inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ali təhsil, peşə təlimi, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları, texniki mühəndislik, elmi proqramlar üzrə təqaüdlərin sayının artırılması,
- bu ölkələrdə müəllimlərin hazırlığı sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq vasitəsilə ixtisaslı müəllimlərin sayını əhəmiyyətli dərəcədə artırmaq və s.

Altıncı məqsəd qismində təmiz su və sanitariya məqsədi qeyd edilir. İnsan sağlamlığı və rifahının ən başlıca şərtlərindən biri təhlükəsiz və içməlisuya, kanalizasiyaya və gigiyenaya çıxışının təmin olunmasıdır. Bunlar insanın başlıca hüquqlarıdır. Qeyd olunmalıdır ki, əhalinin sürətli artımı, urbanizasiya, kənd təsərrüfatı, sənaye və enerji sektorlarının artan tələbatları səbəbindən suya ehtiyac günbəgün artır. Su təkcə sağlamlıq üçün deyil, həm də yoxsulluğun azaldılması, ərzaq təhlükəsizliyi, sülh və insan hüquqları, ekosistemlər və təhsil üçün vacibdir. Suyu davamlı şəkildə idarə etməklə biz həm də qida və enerji istehsalımızı daha yaxşı idarə edərək, layiqli işə və iqtisadi artıma nail oluna bilərik [25].

Yeddinci məqsəd sərfəli və təmiz enerjiyə nail olunmasıdır. Kənd təsərrüfatı, biznes, rabitə, təhsil, səhiyyə, gigiyena və nəqliyyatın inkişafı üçün təmiz və sərfəli enerjiyə çıxışın təmin edilməsi də insanın əsas hüquqları sırasındadır. Cəmiyyət inkişaf etdikcə dünya davamlı enerji hədəflərinə doğru irəliləməyə davam edir. İnsanların gündəlik həyatları etibarlı və sərfəli enerjidən asılıdır. Buna görə də günəş, külək və istilik kimi təmiz enerji mənbələrinə ehtiyac günbəgün artır. Yaxşı qurulmuş enerji sistemi bütün sektorları, ən əsası isə sosial rifahı təşviq edir [25].

Səkkizinci məqsəd olaraq layiqli əmək və iqtisadi artım göstərilmiş əsas məqsədlərdəndir. Nəzərə alsaq ki, birinci və ikinci məqsəd olaraq müəyyən etdiyimiz yoxsulluğa son və aclığa son məqsədləri yalnız səkkizinci maddədə öz əksini tapmış, hamı üçün inklüziv və davamlı iqtisadi artımın, məşğulluğun və layiqli işin təşviqini özündə cəmləşdirən layiqli əmək və iqtisadi artım səviyyəsinin təmin olunması ilə mümkündür. Bundan başqa iğtişaşların qarşısının alınması, ədalətli qloballaşma, dinc mövcudluğa nail olmaq və s. göstəricilər üçün bu məqsədin təmin olunması labüddür. Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) 2015-ci il üçün məlumatına görə, 204 milyondan çox insan işsizdir. Dünyada işsizlik səviyyəsi 2007-ci ildəki 170 milyondan təxminən 202 milyona yüksəlmişdir [28]. “Layiqli iş” dedikdə – təhlükəsizliyin təmin olunduğu, ailələrin sosial müdafiəsini təmin edən, kifayət qədər gəlir gətirən effektiv əmək fəaliyyəti başa düşülür ki, bu da minimum yaşayış xərclərindən müvafiq faiz dərəcəsi ilə üstünlük təşkil edir. Layiqli məşğulluq imkanlarının təminatının digər bütün məqsədlərdə tərəqqiyə səbəb olacağı təkzibolunmazdır.

İnküziv və dayanıqlı iqtisadi artımı, hamı üçün məşğulluğu və layiqli əməyi təşviq etmək məqsədilə aşağıdakı nəticələr hədəflənir: yeni iş yerlərinin yaradılması, insanların keyfiyyətli işlərə sahib olmasına imkan verərək iqtisadiyyatı stimullaşdıran şərtlərin formalaşdırılması, əmək qabiliyyətli əhali üçün iş imkanları və layiqli iş şəraitinin yaradılması, bütün insanlar üçün tam və səmərəli məşğulluq imkanlarının yaradılması, adambaşına düşən iqtisadi artımın milli şəraitə uyğun səviyyədə saxlanması, az inkişaf etmiş ölkələrdə ÜDM-in illik artım tempinin yüksəldilməsi, iqtisadi məhsuldarlığın daha yüksək səviyyəyə qaldırılması, sahibkarlığa, yaradıcılığa və innovasiyalara dəstək göstərən inkişaf yönümlü siyasətlərin təşviq edilməsi, mikro, kiçik və orta ölçülü müəssisələrin formalaşdırılması, maliyyə xidmətlərinə çıxışın asanlaşdırılması, istehlak və istehsal proseslərində resurslardan səmərəli istifadəsinin təmin olunması, iqtisadi artımla ətraf mühitin deqradasiyası arasındakı əlaqəliliyin aradan qaldırılması, bərabər dəyərli əməyə görə bərabər ölçüdə ödənişə nail olunması, məcburi əməyə, müasir köləliyə və insan alverinə son qoyulması, uşaq əməyinin bütün formalarının ləğv olunması, hər b sahəsinə uşaqların cəlb edilməsinin qadağan olunması, miqrant işçilərin, xüsusilə də qadın miqrantların və riskli şəraitlərdə işləyən işçilərin əmək hüquqlarının qorunması, etibarlı və təhlükəsiz əmək şəraitinin yaradılması, yerli mədəniyyətin inkişafını və yerli məhsulların istehsalını təşviq edən dayanıqlı turizmin təşviq edilməsi, insanların ölkədaxili maliyyə institutları - bank, sığorta və maliyyə xidmətlərinə çıxışının stimullaşdırılması, az inkişaf etmiş ölkələrə “Ticarətə Yardım” təşəbbüsü çərçivəsində dəstəyin artırılması, gənclərin məşğulluğu üzrə qlobal strategiyanın işlənilib hazırlanması, dövlətlər tərəfindən Beynəlxalq Əmək Təşkilatının Qlobal Məşğulluq Paktına uyğun olaraq öhdəliklərin vicdanla yerinə yetirilməsi və s.

Milli səviyyədə həyata keçirilən tədbirlər çərçivəsində mütləq yoxsulluq səviyyəsi 49.0%-dən 5.0%-ə qədər azaldılmışdır, məktəblərə qeydiyyat dərəcəsi ibtidai, ümumi və tam orta təhsil səviyyələrində 99.8 - 100%-ə çatdırılmış, 1000 yeni doğulan körpə arasında 5 yaşadək uşaq ölümü göstəricisi 28-dən 12.8-ə endirilmişdir.

Yuxarıdakı müddəaları ümumiləşdirərək belə nəticəyə gələ bilərik ki, davamlı inkişaf “istehsal” və “tələb” mərhələlərini özündə birləşdirərək iqtisadi inkişaf, ətraf mühitin mühafizəsi və sosial rifah arasında tarazlıq tapmağa çalışır. Bu sistemdə ən mühüm göstəricilərdən biri olan sosial davamlılıq iqtisadi və ekoloji davamlılıqla bərabər mövqeyə malik olaraq gender imkanlarının gücləndirilməsi, gender əsaslı zorakılığın qarşısının alınması, əhalinin rifahının yüksəldilməsi, əlverişli əmək və iş şəraitinin yaradılması və s. sferalarda özünü göstərir. Başqa sözlə, sosial davamlılıq layiqli biznes sərmayəsidir. Cəmiyyətlər sosial davamlılığa nail olmaqla risklərin idarə edilməsinin təkmilləşdirir, yeni məhsul və ya xidmət xətləri üçün innovasiya mənbələri yarada bilərlər.

Davamlı inkişaf konseptində hədəflənən məqsədlərin hər biri kainatın varlığını şərtləndirən, hamının mənafeyinə xidmət edən ən ümdə məsələləri cəmləşdirir. Qeyd etmək lazımdır ki, davamlı inkişaf tək-cə indiki-mövcud nəsil arasında deyil, indiki nəsillə gələcək nəsil arasında da bir körpü rolunu oynamalı, nəsillərarası ədalətə və kommunikasiyaya nail olmalıdır. Dünyanın sərvətləri yalnız indiki nəsillər arasında deyil, mövcud olmuş və olacaq bütün nəsillər arasında bərabər bölüşdürülməlidir. Bu konsepsiyada səsləndirilən sosial sferadakı məqsədlər isə insan hüquqları sistemin ən başlıca meyarlarından biri olaraq dünya ölkələrində investisiyaların yetərli səviyyədə olmaması, qeyri-kafi istehlak səviyyəsinin mövcudluğu, demokratik cəmiyyətlərin təməlini təşkil edən sosial həmrəyliyin aşınması səbəbindən ən mühüm komponentlərdən biri kimi çıxış edir. Xüsusilə, insanların layiqli həyat səviyyəsinin təmin olunması istiqamətində davamlı inkişaf çərçivəsində yoxsulların ərzaqla təmin olunmasına, onların həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına, layiqli iş imkanlarının yaradılmasına, qlobal ərzaq və kənd təsərrüfatı sisteminin əsaslı şəkildə dəyişdirilməsinə, kömək edəcək sosial müdafiə proqramlarının qəbul olunmasına, ümumdünya çərçivəsində həyata keçirilən iqtisadi və sosial siyasəti yenidən gözdən keçirməyə əsaslı tələbatlar vardır.

İstinadlar:

1. “Azərbaycan Respublikası ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı arasında “Azərbaycan Respublikasında informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı strategiyasının hazırlanması və ilkin mərhələdə tətbiq edilməsi layihəsi”ni Azərbaycan Respublikası adından imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı:

[Elektron resurs] // No 865, 9 yanvar 2002-ci ildə qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin hüquqi aktların vahid elektron bazası. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/1090>

2. BMT və Azərbaycan arasında Dayanıqlı İnkişaf üzrə Əməkdaşlığa dair Çərçivə sənədi (2021-2025): [Elektron resurs] // BMT Azərbaycanın İdarə Heyətinin rəsmi internet səhifəsi. URL: https://azerbaijan.un.org/sites/default/files/20216/AZERBAIJAN%20UNSDCF%2020212025_FINAL%20SIGNED_AZE_0.pdf.

3. Əliyev Ə.İ. İnsan hüquqları: Dərslik. Bakı: Nurlar, 2019, 352 s.

4. Dünyamızı dəyişdiririk: Dayanıqlı İnkişaf üçün 2030 Gündəliyi, Davamlı İnkişaf Şöbəsi (DSD), Birləşmiş Millətlər, <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> [giriş tarixi 19 noyabr 2017-ci il] Architecture 2030, <http://architecture2030.org/> [giriş tarixi 19 noyabr 2017]

5. David, H. Ətraf mühit haqqında beynəlxalq hüquq və siyasət H.Davud, S.Ceyms, Z.Durvud. İkinci nəşr. Bakı, 2008. 1720 s. (Əsas)

6. Əliyev Z.H. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi. Dərs vəsaiti. Bakı: AZSEA nəşriyyatı, 2012, 232 s.

7. Əliyev Ş.İ. İnsan hüquqları sistemində sosial hüquqlar (nəzəri və praktiki məsələlər). Dərs vəsaiti. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2008, 368 s.

8. İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitənin Ümumi Şərhlərinin Seçmə Topluğu: [Elektron resurs] // BMT İHAK tərəfindən “İnsan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi sahəsində milli tərəfdaşların potensialının artırılması” layihəsi çərçivəsində tərcümə edilərək 12 yanvar 2021-ci ildə dərc olunmuşdur. URL: <https://azerbaijan.un.org/az/107511-iqtisadi-sosial-v-mdni-huquqlar-uzr-komitnin-umumi-srhlrinin-secm-toplusu>

9. Основы устойчивого развития: Учеб пособие / Под общ. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника. Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. 654 с.

10. <https://dejure.az/az/article/davamli-inkisaf-flsfsi>

11. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/why-the-sdgs-matter/>

12. <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>

13. <https://www.unep.org/>

14. <http://etsim.az/upload/Image/Həsən%20Məmmədov.pdf>

15. <http://anl.az/el/Kitab/2020/03/cd/Ar2020-75.pdf>

16. https://elibrary.az/docs/jurnal/jrn2007_317j.htm

17. Prezidentin rəsmi səhifəsi <https://president.az/>

18. <https://azerbaijan.un.org/az/sdgs>

19. <https://diversity.social/social-sustainability/#0-what-is-social-sustainability>

20. <https://diversity.social/social-sustainability/#0-what-is-social-sustainability>

21. <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2020/09/02/five-things-about-social-sustainability-and-inclusion>

22. <https://www.adecesg.com/resources/faq/what-is-social-sustainability/>

23. <https://blog.se.com/sustainability/2022/11/04/social-sustainability-for-inclusive-growth/>

24. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/why-the-sdgs-matter/>

25. <http://www.un.org/sustainabledevelopment>

26. <https://www.wfp.org/>

27. <https://press.un.org/en/2023/dev3459.doc.htm>

28. <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>

Malakkhanim Rahimova
Scientific secretary of the Academy
of the Bar Association of the Republic of Azerbaijan,
Lecturer of the UNESCO Chair on
Human rights and Information Law of the Faculty of Law of
Baku State University (melek.rahimovafff@gmail.com).

LEGAL FRAMEWORK AND UNIVERSAL STANDARDS OF THE RIGHT TO A DECENT LIFE IN THE FIELD OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

In modern times, within the framework of sustainable development, the needs of current generations are met without compromising the interests of future generations, which is characterized by its three guidelines. One of the strongest pillars, called sustainable sociality, occupies one of the most important places in ensuring a decent standard of living for people. Society can improve people's well-being by guaranteeing their basic social rights within the framework of a sustainable sociality. The article examines sources reflecting the stages of development and legal framework of the industries planned as Millennium Development Goals, analyzes eleven of the seventeen goals as social rights, and provides the opinions of researchers. The author put forward the idea of providing social benefits as the most important condition for achieving sustainable development, argued that this goal is also the main condition for the path to two other (economic and environmental) goals, and made proposals in this direction.

Keywords: Sustainable development, Millennium Development Goals, Absolute poverty, social sustainability, hunger, poverty, healthcare, education

Мелекханым Рахимова
Ученый секретарь Академии Коллегии
Адвокатов Азербайджанской Республики,
Преподаватель кафедры ЮНЕСКО «Права
человека и информационное право» Юридического
факультета Бакинского государственного
университета (melek.rahimovafff@gmail.com).

ПРАВОВАЯ ОСНОВА И УНИВЕРСАЛЬНЫЕ СТАНДАРТЫ ПРАВА НА ДОСТОЙНУЮ ЖИЗНЬ В СФЕРЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

В современное время в рамках устойчивого развития потребности нынешних поколений удовлетворяются без ущерба интересам будущих поколений, что характеризуется тремя его ориентирами. Один из самых сильных столпов, названный устойчивой социальностью, занимает одно из важнейших мест в обеспечении достойного уровня жизни людей. Общество может улучшить благосостояние людей, гарантируя их основные социальные права в рамках устойчивой социальности. В статье рассмотрены источники, отражающие этапы развития и правовые основы отраслей, запланированных в качестве Целей развития тысячелетия, проанализированы одиннадцать из семнадцати целей как социальных прав, приведены мнения исследователей. Автор выдвинул идею обеспечения социальных благ как важнейшего условия достижения устойчивого развития, доказывал, что эта цель является также главным условием пути к двум другим (экономической и экологической) целям, и внес предложения в этом направлении.

Ключевые слова: Устойчивое развитие, Цели развития тысячелетия, Абсолютная бедность, социальная устойчивость, голод, бедность, здравоохранение, образование.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 16.09.2023